

BOSHLANG'ICH SINFLARDA METAKOGNITIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Uroqova Sevinch Odil qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20158635>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Metakognitsiya tushunchasining mazmuni, uning o'quv jarayonidagi o'rni hamda o'quvchilarning o'z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim bosqichida metakognitiv strategiyalarni qo'llashning samarali usullari va pedagogik shart-sharoitlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini nazorat qilish va o'rganish jarayoniga ongli yondashuvni shakllantirish muhim ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Metakognitsiya, metakognitiv ko'nikmalar, boshlang'ich ta'lim, o'quv jarayoni, o'z-o'zini nazorat qilish, mustaqil fikrlash, ta'lim strategiyalari, refleksiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования метакогнитивных навыков у учащихся начальных классов. Раскрывается сущность понятия метакогниции, ее роль в образовательном процессе, а также значение в развитии у учащихся способности осознавать, контролировать и оценивать собственное мышление. Кроме того, анализируются эффективные методы и педагогические условия применения метакогнитивных стратегий на начальном этапе обучения. Результаты исследования подчеркивают важность формирования самостоятельного мышления, самоконтроля и осознанного подхода к обучению у младших школьников.

Ключевые слова: Метакогниция, метакогнитивные навыки, начальное образование, учебный процесс, саморегуляция, самостоятельное мышление, образовательные стратегии, рефлексия.

Annotation: This article examines the theoretical and practical aspects of developing metacognitive skills in primary school students. It explores the concept of metacognition, its role in the learning process, and its significance in enhancing students' ability to understand, monitor, and evaluate their own thinking processes. The paper also discusses effective methods and pedagogical conditions for implementing metacognitive strategies at the primary education level. The findings highlight the importance of fostering independent thinking, self-regulation, and a

Keywords: Metacognition, metacognitive skills, primary education, learning process, self-regulation, independent thinking, learning strategies, reflection.

Kirish: Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat bilim olishlari emas, balki o'z o'quv faoliyatini ongli ravishda boshqara olishlari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirish boshlang'ich ta'lim bosqichidayoq dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Metakognitiv ko'nikma o'quvchining o'z fikrlash jarayonini anglash, uni rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish ularning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishiga zamin yaratadi.

Metakognitsiya va o'z-o'zini boshqarish masalalari zamonaviy ta'lim psixologiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu borada John H. Flavell, Gregory Schraw, Rayne S. Dennison hamda Barry J. Zimmerman tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ilmiy ahamiyatga ega. Metakognitiv tushunchasi ilk bor amerikalik psixolog John H. Flavell tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u o'zining 1979-yilda chop etilgan "Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry" nomli maqolasida ushbu fenomenning nazariy asoslarini ishlab chiqqan.[1] Tadqiqotchining fikricha, metakognitsiya shaxsning o'z bilish jarayonlari haqidagi bilimlari hamda ushbu jarayonlarni nazorat qilish va boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Flavell metakognitsiyani ikki asosiy komponentga ajratadi: metakognitiv bilimlar va metakognitiv nazorat. Metakognitiv bilimlar o'quvchining o'z bilim darajasini, vazifa xususiyatlari va o'rganish strategiyalari haqidagi tasavvurlarini ifodalaydi. Metakognitiv nazorat esa o'quv faoliyatini rejalashtirish, jarayonni kuzatish va yakuniy natijalarni baholashni qamrab oladi. Ushbu yondashuv keyingi tadqiqotlar uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilgan. Mazkur nazariyaga ko'ra, o'quvchilar o'z fikrlash jarayonlarini anglay boshlagan sari ularning o'qish samaradorligi ham ortadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirish orqali ularning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Shu sababli, Flavell tomonidan ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda, xususan, boshlang'ich ta'lim metodikasida keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, mazkur ish metakognitiv ko'nikmani rivojlantirishda o'qituvchining yo'naltiruvchi va fasilitator sifatidagi rolini ham bilvosita asoslab beradi. O'qituvchi o'quvchilarga o'z fikrlash jarayonlarini tushuntirish, refleksiya qilish va samarali o'rganish strategiyalarini tanlashda yordam berishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonida interaktiv metodlar va reflektiv faoliyatning ahamiyatini yanada oshiradi. Umuman olganda, John H. Flavell tomonidan ishlab chiqilgan metakognitiv nazariyasi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini chuqur anglash va samarali o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek metakognitiv xabardorlikni baholash masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim yo'nalishlardan biri sifatida Gregory Schraw va Rayne S. Dennison tomonidan chuqur o'rganilgan. Ularning 1994-yilda chop etilgan "Assessing Metacognitive Awareness" nomli tadqiqoti metakognitiv jarayonlarni empirik jihatdan o'lchash va tahlil qilishga qaratilgan muhim ilmiy ishlardan biri hisoblanadi. Mualliflar metakognitiv xabardorlikni ikki asosiy komponentga ajratadi: bilim va tartibga solish. Bilim komponenti deklarativ, protsedural va shartli bilimlarni o'z ichiga olib, o'quvchining o'z bilimlari va o'rganish usullari haqidagi tasavvurlarini ifodalaydi. Tartibga solish komponenti esa rejalashtirish, monitoring qilish va baholash kabi jarayonlarni qamrab oladi. Ushbu tasnif metakognitiv ko'nikmaning tuzilmasini yanada aniqroq tushunishga imkon beradi. Tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan "Metacognitive Awareness Inventory" metakognitiv ko'nikmalarni diagnostika qilishning samarali vositasi sifatida keng qo'llanilmoqda[2]. Ushbu so'rovnomada o'quvchilarning o'z o'rganish jarayonlariga nisbatan ongli yondashuv darajasini aniqlash imkonini beradi hamda ta'lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv boshlang'ich ta'lim tizimi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Chunki metakognitiv xabardorlikni erta bosqichlarda aniqlash va rivojlantirish o'quvchilarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuv o'qituvchilarga o'quvchilarning o'z fikrlash jarayonlarini boshqarish darajasini baholash va unga mos pedagogik strategiyalarni ishlab

chiqish imkonini beradi. Bu borada Barry J. Zimmerman tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham alohida ahamiyat kasb etadi. Uning 2002-yilda chop etilgan “ Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview ” nomli ishida o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish jarayonini boshqarish mexanizmlari keng yoritilgan. Zimmerman o‘z tadqiqotida self-regulated learning – ya’ni o‘z-o‘zini tartibga solib o‘rganish jarayonini uch asosiy bosqichga ajratadi: rejalashtirish , bajarish va refleksiya . Rejalashtirish bosqichida o‘quvchi maqsad qo‘yadi va strategiyalarni tanlaydi; bajarish bosqichida esa o‘quv faoliyatini nazorat qiladi; refleksiya bosqichida esa natijalarni tahlil qilib , kelgusi faoliyatni yaxshilashga harakat qiladi. Mazkur model metakognitiv jarayonlar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib , o‘quvchilarning o‘z fikrlash va o‘rganish jarayonlarini ongli boshqarishiga asoslanadi. Ayniqsa , boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish o‘quvchilarda mustaqillik , mas‘uliyat va o‘qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani rivojlantiradi. Shuningdek , Barry J. Zimmerman tomonidan ishlab chiqilgan model ta‘lim jarayonida o‘qituvchining rolini ham qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. O‘qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas , balki o‘quvchini o‘z o‘rganish jarayonini boshqarishga yo‘naltiruvchi fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi . Umuman olganda , Zimmerman tomonidan taklif etilgan o‘z-o‘zini tartibga solib o‘rganish nazariyasi metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning amaliy asoslarini boyitadi va boshlang‘ich ta‘limda samarali o‘quv strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi[3].

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki ushbu uchta ilmiy yondashuvni umumlashtirganda, metakognitiv ko‘nikma o‘quvchining o‘z bilish jarayonini anglash va boshqarish qobiliyati sifatida namoyon bo‘lib , u o‘z-o‘zini tartibga solib o‘rganish bilan uzviy bog‘liq ekanligi aniqlanadi. Ayniqsa , boshlang‘ich ta‘lim bosqichida metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, refleksiya qilish va samarali o‘rganish strategiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib , Flavellning nazariy asoslari , Schraw va Dennisonning diagnostik yondashuvi hamda Zimmerman modelining amaliy yo‘naltirilganligi metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha yaxlit ilmiy-metodik asosni tashkil etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Flavell, J. H. (1979). *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry*. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
2. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). *Assessing metacognitive awareness*. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
3. Zimmerman, B. J. (2002). *Becoming a self-regulated learner: An overview*. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
4. Brown, A. L. (1987). *Metacognition, executive control, self-regulation, and other more mysterious mechanisms*. In F. E. Weinert & R. H. Kluwe (Eds.), *Metacognition, Motivation, and Understanding* (pp. 65–116). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.